

УНИВЕРСИТЕТСКИ КОНТЕКСТ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Х. Неद्याлкова

THE CIVIC EDUCATION AND THE UNIVERSITY

H. Nedyalkova

E-mail: suli_m@abv.bg

ABSTRACT

This study have an object the opinion of the students – pedagogists from Assen Zlatarov University for the meaning of civic education on the system of the higher education

Key words: *civic education, higher education, social competence*

Социалната и гражданска чувствителност, отзивчивост, информираност и формирането на бъдещия гражданин е една от най-важните цели на образованието днес. Като имаме предвид съвременните социални и граждански условия и проблеми, тази област от образователния курикулум вероятно ще се превърща във все по-важна образователна и социална политика. Това се доказва от все по-засиления интерес, който демонстрират държавните и недържавните образователни, социални и граждански организации у нас и в чужбина, както и научните организации в областта на социалните, политически и образователни науки.

Ако проследим приноса на официалната педагогика в процеса на формиране на гражданина или, с други думи – на формирането на социални и граждански нагласи, умения, позиции, представи и поведение, ще трябва:

- Да се анализират, като начало, на равностойни позиции всички учебни дисциплини от областта на хуманитарните и социални науки, най-вече историята, географията, литературата, религията и др., както и конкретната “специализирана” учебна дисциплина – “Гражданско образование”. Последната е редно да предизвика специално внимание, тъй като заявява ясно и категорично намерението да обучава и възпитава в гражданственост учащия се. Това обаче не означава задължително нито, че в нея се намира концентрирано социалното и гражданско познание, нито, че го замества. Дори би могло с основание да се предположи,

че съществува в по-голяма или по-голяма степен взаимно допълване в характера на съдържанието на отделните дисциплини и на “специализираната”.

- Да се вземе предвид и да се “претегли” значението на непряко “носещите” гражданско познание учебни дисциплини, които обаче имат една неизмерима продължителност и резултатност, които произтичат от комплексността и продължителността на учебно-възпитателния процес и особено от взаимоотношенията педагози - обучаващи се в този процес, от начините на преподаване, учене и оценяване, които се налагат от традициите, празниците и ритуалите на учебното заведение, от процедурите и структурите на формалните и неформални общности на учащите се.

- Да не се ограничава разширението на изучаването на учебната дисциплина във всички степени на образованието, да се изследва взаимосвързаността на социалното и на гражданското знание в рамките на нейното съдържание, установявайки евентуално съвпадения и противоречия на тези, позиции и тенденции.

Трябва да уточним, че настоящото изследване няма за цел само търсенето на мястото на гражданското образование в университетските педагогически специалности.

Тезата, която ще се опитаме да докажем, е, че формирането на гражданска култура и поведение у бъдещите педагози, може да става чрез съдържанието, методите, формите на преподаване на всички дисциплини от учебните планове на бакалавърските и

магистърските програми за подготовка на педагози.

Актуалната ситуация в България днес позволява и заслужава университетът да се превърне в реално действаща институция на демократичното общество, а не да бъде, както доскоро, само място за масова подготовка на кадри за потребностите на пазара на труда.

Въпреки направените опити за обновяване на учебните планове и програми / след като още през 1995г. бе въведена новата структура на университетските програми/, и до днес подготовката на педагогически кадри в българските университети продължава да поставя акцент преди всичко върху усвояването на професионални умения. Като резултат от това, в периферията на учебното познание остават :

- Овластяването на умения и техники за общуване и сътрудничество за изграждането на практически нагласи за адекватно поведение в семейството, училището, работната среда, приятелската среда;
- Овластяването на умения и техники за познаването и зачитането на основните права на човека и на законите, като принципи на това сътрудничество и като основа на съвременната българска демокрация;
- Овластяването на умения и техники за себепознание и себеутвърждаване в процеса на взаимодействието с другите. Върху това състояние вероятно влияят някои исторически и институционални фактори като:
- Отзвук от уроците от типа “Образование на гражданина”
- Критично отношение към образованието, на което се приписва ролята на “идеологически механизъм на държавата и орган за идеологическо възпроизвеждане на гражданските властови отношения”/поД.Макриниоти /
- Критиката, която се отправя през последните години на обществените науки, съгласно които те притежават една регулираща и законодателна роля и съставляват база за един вид принцип на съвременната научна деонтология, диктуваща съхраняването на определени дистанции от практиката на приложното социално и гражданско учене.

Тези фактори са допринесли за един вид “критична предпазливост” на учебните дисциплини, съставляващи учебните планове за подготовка на педагогически кадри и те не биха “посмели” да реформират коренно теорията и практиката на обществените науки, т.е. да предоставят такъв вид възможност за избора, опростяването и превръщането им в приложни, така, че да се адаптират за нуждите на образованието на гражданина и за подготовката на педагозите за тази цел.

И още един важен фактор, който играе важна роля и отразява съответствието между съществуващия модел за избор, организация и предаване на гражданското знание и динамиката на тълкуванията и “прочита”, който правят обществените науки.

Включването в учебния план на педагогическите специалности на една учебна дисциплина със социална и гражданска насоченост, има смисъл ако визира учебна среда /в която ще работят бъдещите педагози/, признаваща наличната заобикаляща го социална действителност, както и цялата гама актуални социални проблеми, които я характеризират, и подготвя студентите за справянето с тях. Поставянето на училището и училищното знание сред тази социална проблематика води след себе си редица промени и преориентации на избора в самите учебни програми, от които ще споменем само някои:

- Поетапно премахване на “традиционно” смятаните за опасни като предмет на изучаване и обсъждане проблеми, като: расизъм, ксенофобия / у нас по-вероятна точно обратната тенденция-чуждопоклонничеството/, сексизъм, етноцентризм, , социални сблъсъци и др. не само, че могат да представляват тематични единици от учебното съдържание, но и нещо повече – включването им притежава силата да свърже учебното заведение със съвременната социална действителност и със социалните феномени, които я характеризират /по Troyna и Carrington, 1990; Wright,1992/.
- Преразглеждане на непроменливите и стабилни, съгласно съвременната социална ситуация понятия /вж.Coulby, 1994, Epstein, 1993/. Например, понятието *гражданин* и делът принос на училището при формирането на идентичността на бъдещия гражданин вече не се движат

единствено и само в границите на конкретна държава. Нещо повече – формира се във взаимодействието, а не в конфронтацията с по-широки социални, културни и граждански явления и връзки. Обратно, смисълът и понятията за правата и задълженията на гражданина не се определят само от конкретната за страната Конституция, а се разширяват и променят въз основа на съдържанието на международни декларации и конвенции за човешките права, Конвенцията за правата на детето.

- Признаване от страна на училището на идеологическото измерение, което съществува при запознаването и анализа на социалните явления, съгласно тълковните рамки на обществените науки. Това признание има силата да освободи от отговорност педагога като притежател и посредник на единствената истина и като гарант на социалния неутралитет на знанието / Epstein, 1993/.

От гореизложеното става ясно, че въвеждането на една дидактика на обществените науки би имала смисъл само в една по-широка програма за социално и гражданско образование на самите педагози, която да утвърди изграждането на социални стереотипи чрез активизиране усъвършенстването на аналитичните умения на студентите. Тази процедура изисква цяла поредица от промени в тълкуването и запознаването със социалните проблеми. Конкретно:

- Предполага освобождаване на социалните явления от ограниченията и слабостите, които съпътстват съществуващия модел на изучаването на природните науки. Особено когато той е единствената база за изучаване на социалните явления и се превръща в основа за въвеждането на аналитичната рамка, в която природните явления се различават по отношение на условията за появата и развитието им от социалните явления / Giroux, 1983, Miles, 1993/. Имаме предвид, че ориентирането и анализът на социалните феномени не биха могли да следват реда на появата и утвърждаването им, дори напротив, съгласно анализа на много социални явления, логиката при тълкуването им се опира на социални, икономически, граждански и дори идеологически фактори и на тяхното

преплитане. И това е така, защото социалният свят се променя с активното участие на различните социални групи, незадължително еднородни, щом като се отличават по признаци като социална йерархия, жизнен стандарт, властови отношения и зависимости, интереси. На това ниво различията произвеждат условия за конфликти и противоречия, чиито вид и развой е непредвидим и неконтролируем и всеки път изисква ново проучване и социален анализ.

- В учебната дисциплина “Гражданско образование” като специфична социална дейност и процес на педагогическо взаимодействие са заложили редица противоречия:
- В учебната литература изпъква внушението, че водещият – педагогът, медиаторът – има повече или по-малко свобода, че това е една област от научното познание, предполагащо най-демократичните методи на преподаване. Подчертава се свободата на избора на педагога при адаптирането на самото съдържание и на способите за преподаването му
- От друга страна, същевременно, се препоръчва следването на определени стъпки за развитието на определена тема или процедура, посочват се нива на усвояване на всяка тематична единица. Т.е. съществува известно регламентиране в процеса на педагогическо взаимодействие, противоречащо на демократичните характеристики на съдържанието и технологията на дисциплината “Гражданско образование”

С цел да се проучат вижданията на студентите – бъдещи педагози и психолози относно мястото и значението на учебната дисциплина “Гражданско образование” в рамките на учебните планове, относно ролята на университета в съвременното гражданско общество, както и относно ролята на студентите за утвърждаване гражданската функция на университета, през м.май 2005 г. се проведе анкета с 35 студенти от специалностите “Социална педагогика”, “Начална училищна педагогика и чужд език” и “Психология” при Университет “Проф. д-р Асен Златаров”- Бургас.

На първия въпрос относно необходимостта от изучаването на учебната дисциплина “Гражданско образование” в рамките на

учебните планове на университетските педагогически специалности, 90 % от анкетираните лица са отговорили с “да”. Останалите 10 % са отговорили с “поскоро да”.

Вторият въпрос цели анкетираните студенти да определят значението на изучаваната учебна дисциплина “Гражданско образование”. 65% от тях смятат, че изучаването на учебната дисциплина “Гражданско образование” задълбочава разбирането на значението на образованието за демократично гражданство за развитието на гражданското общество и гражданското участие, които са условия за социално сътрудничество, интеркултурно разбирателство и зачитане на различията и правата на човека. 20% виждат значението на учебната дисциплина “Гражданско образование” в това, че тя обучава в общуване и сътрудничество за изграждане на практически граждански нагласи и умения. 10% смятат, че във всичко изброено се състои значението на “Гражданското образование” в обучението им, 5% от тях - че укрепва статута на учебната дисциплина “Гражданско образование” като приоритетна цел на образователната политика. Прави впечатление, че нито един от анкетираните лица, с изключение на 10 %, които виждат значението на “Гражданското образование” във всичко изброено, не смята, че учебната дисциплина “Гражданско образование” дава рамка, подходи и средства за разбирането на другите изучавани дисциплини. Това показва, че студентите не са открили интердисциплинарния характер на гражданското образование.

Третият въпрос от анкетата насочва вниманието на анкетираните лица към най-подходящите форми за преподаване на учебната дисциплина “Гражданско образование”. Тук 60% от тях смятат, че най-удачна е лекционната форма с дискуссионни елементи, 10 % - тренинговите форми, 10 % - семинарните форми и 20 % - приемат всички изброени форми, както и ръководената самостоятелна работа с ползване на информационни технологии.

Отговорите на четвърти въпрос сочат, че 50 % от студентите предпочитат теста и защитата на реферат или курсов проект като форма за оценка и контрол на знанията им по “Гражданско образование”, по 10% - посочват решаване на казуси - индивидуално

и групово и участието в роли или симулативни игри, 25% - дискусиата, 5% - приемат като подходяща форма изпита.

Петия въпрос, който изискваше студентите да определят ролята на университета в съвременното гражданско общество не затрудни студентите. Обобщено отговорите варираха от: “ Там се изгражда човек като личност, дава му се насока в живота”, “В него се възпитават бъдещи пълноценни граждани, които ще управляват държавата”, “Дава знания и умения, формиращи гражданската ни компетентност”, “Формира гражданско самосъзнание”, “Да образова гражданското общество”.

Въпросът, на който преобладаваха формални отговори бе свързан с мнението на анкетираните студенти относно ролята им за утвърждаване на гражданската функция на университета. Повечето от тях – 80 % смятат, че ролята на студента се свежда до даването на предложения, идеи, само 12 % вярват в активното участие на студента в утвърждаване на гражданското начало от университета като институция, останалите 8 % дават открито песимистичен отговор, определяйки ролята си като “...почти незначителна в това отношение, имайки предвид икономическите реалности”. Тези резултати будят тревога, защото говорят за неосъзнаване от студентите на силата на своята активност като решаваща за тяхното бъдеще.

Почти единодушни в отговорите на въпроса “Има ли място учебната дисциплина “Гражданско образование” в другите хуманитарни и в нехуманитарните университетски специалности” са анкетираните лица – 94% отговарят категорично “да” и само 6% не намират за необходимо това. Това насочва към извода, че студентите осъзнават ролята на учебната дисциплина “Гражданско образование” като необходима и допълваща формирането на граждански компетентната личност.

Анализът на литературните източници, наблюденията на процеса на академичното преподаване на учебната дисциплина “Гражданско образование”, както и анализът на резултатите от проведената анкета насочват към следните изводи:

- Университетското хуманитарно знание може да допринесе за формирането на ефективния съвременен гражданин. Университетът може да играе специална

роля не само за създаването и преподаването на научното знание, но и за развитието и организацията на бъдещото общество.

- Университетското обучение трябва да наблегне на обучението за формиране на умения. Добрата организация и преподаване на учебната дисциплина “Гражданско образование” има какво да допринесе в тази насока.
- Използването на интерактивните методи – основни методи в преподаването на учебната дисциплина “Гражданско образование”, където акцентът е в субект-субектното общуване между студенти и преподаватели позволяват изграждането на редица социални умения като умения за изслушване, за работа в екип, за асертивно поведение и други.
- Изучаването на учебната дисциплина “Гражданско образование” или на отделни модули от нея има място във всички хуманитарни и нехуманитарни университетски специалности, предоставящо възможност за формирането на социална и гражданска компетентност у младите хора въз основа на овладени умения и техники за общуване и сътрудничество, изградени практически нагласи за адекватно поведение в семейството, училището, приятелската среда.
- Овладяването на умения и техники за общуване и сътрудничество за изграждането на практически нагласи за адекватно поведение в семейството, училището, работната среда, приятелската среда;

Гражданското образование е една от обединяващите интердисциплинарни стратегии, които всяка образователна система трябва да включва в своята програма. Българските университети имат силни

академични традиции за изработване и предаване на научното, но и на приложното знание. Необходимост за университетското образование в преходните реалности, в които живеем, е оптималното съчетание на добра теоретична подготовка с достатъчна професионална. А те са залог за успешна реализация само на една социално компетентна, с активно гражданско поведение личност.

ЛИТЕРАТУРА

Кутлев, Д.Гражданското образование във висшите училища на страните в преход – проблеми и перспективи, сп.Педагогика, 2003/ брой 2.

Макриниоти, Д., Соломон, И. Педагогически тенденции и социален контрол, Съвременно образование, бр.56/1991а / превод от гръцки/.

Coulby, D. Ethnocentricity, Post Modernity and European Knowledge, съобщение на Европейски симпозиум “Етноцентризъм и образование- културни различия и националната училищна система в нова Европа, Делфи, 1994 /превод от гръцки/.

Epstein, D. Changing Classroom Cultures, Trentham Books, 1993

Giroux, H. Theory and Resistance in Education – A Pedagogy for the Opposition, Heinemann Educational books, 1983.

Miles, R. Racism after “race relations”, 1993. Miles, 1993

Troyna, B., Carrington, Education, Racism and Reform, Routledge, 1990.

Wright, C. Early Education: Multiracial Primary School Classrooms, от Gill, D., Mayor, B., Blair, M. // Race and Education. Structures and Strategies, Sage Publications / Open University, 1992.

Представена за печат на 30. 09. 2006 г.

